

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran/June 2020, c. 6, s. 1: 49-64

Klasik Arap Şiirinde “Yaşlılık”

Old Age in Classic Arab Poetry

Adnan ARSLAN

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler
Fakültesi, Arap Dili ve Belâgâti Anabilim Dalı, Bilecik, Türkiye
Associated Professor, Bilecik Şeyh Edebali University,
Faculty of Islamic Sciences, Division of Basic Islamic Sciences
Department of Arabic Language and Rhetoric
adnan.arслан@bilecik.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3989-6612

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 26 Aralık / December 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 27 Şubat / February 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Arslan, Adnan. “Klasik Arap Şiirinde “Yaşlılık”. *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/1 (Haziran 2020): 49-64.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | [mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr](mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr)

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Varlığa ilk adım attığı andan itibaren hayatı seven insanoğlu, yaşı ilerledikçe tanıştığı ve bağlandığı diğer insanların sayısının artmasıyla hayata daha da bağlanmaktadır. Ancak ne var ki anne-baba, evlat-torun, eş-dost yakınlıklarıyla şenlenen hayatın sonunu ve ayrılıkların yakınlaşmakta olduğunu haber veren ihtiyarlık gün içinde ikindiye, yıl içerisinde de sonbahara benzemektedir. Karanlık gece ve soğuk kışların habercisi olan ihtiyarlık dönemi beka arzusuyla coşkun insan tabiatı açısından hüznünlü bir dönemi ifade etmektedir. “Yaşlılık” olgusu, duygusal yoğunluklardan hayatını alan edebiyatın dikkatini çeken temalarından biridir. Hemen her dil edebiyatında kendinden şikâyetle bahsedilen ihtiyarlık, özellikle Arap edebiyatında sıklıkla işlenen konulardandır. Klasik Arap edebiyatının büyük şairlerinden neredeyse tamamı ihtiyarlıktan bahsetmiştir. İhtiyarlık onların gözünde çoğu zaman tatlı hayatın acı yönüdür. Bu makalede klasik Arap şiirinde şairlerin yaşlılık konusunu nasıl ele aldıklarını onların şiirlerinden hareketle inceleyecektir. Girişte yaşlılık hakkında ayet ve hadislerde yer verilen bilgilerle bir sunum yapılacaktır. Sonrasında ise Arap edebiyatında yaşlılık olgusunu farklı şekilde ele alan yaklaşımlar başlıklar halinde tasnif edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâğati, klasik Arap şiiri, ihtiyarlık, yaşlılık, şair.

Abstract

Mankind who loves life from the first moment of being becomes more attached to life with the increasing number of other people he meets and connects with as he gets older. However, the old age, which informs the end of the life, which is celebrated with the close relations of parents, son and grandchildren and the separation is getting closer, resembles late afternoon and late autumn. The period of old age, which heralds the dark night and cold winters, expresses a sad period in terms of the enthusiastic human nature with the desire to survive. The phenomenon of old age is one of the themes of literature that draws attention from emotional intensities. In almost every language literature, the old age, which is mentioned with self-complaint, is one of the subjects that are frequently studied especially in Arabic literature. Almost all of the great poets of classical Arabic literature spoke of old age. Old age is

often the bitter aspect of sweet life in their eyes. This article will examine how poets deal with old age in classical Arabic poetry based on their poems. In the introduction, information about old age in verses and hadiths will be given. Afterwards, approaches that treat the phenomenon of old age in Arabic literature will be classified as titles.

Keywords: Arabic Language and rhetoric, classic Arab poetry, old age, poem.

Giriş

Kıraat imamı ve Basra Ekolünün de kurucu isimlerinden olan Ebû ‘Amr b. el-‘Alâ (öl. 154/771); “Araplar ihtiyarlığa ağladıkları kadar başka hiçbir şeye ağlamamışlardır.” sözüyle sadece Arapların değil, aslına bakılırsa insan tabiatının da en derin acısını resmetmiştir. Kimilerine göre cehennemden daha beter bir felaket olan “firak”ın habercisi olduğu için acı vericidir ihtiyarlık. Hayata anlam kazandıran “Yapılacak çok şeyler var” heyecanı, ihtiyarlıkta “ne ömür kaldı ve ne de şevk” ümitsizliğine dönüşmektedir. Nazım Hikmet’in de (öl. 1963) dediği gibi; neler vermezdik ki yanı başımızda yürüyen ihtiyarlığın ve yalnızlığın ayak seslerini duymamak için. Fakat kulaklarımızı ne kadar da tıkasak, gözlerimizi ne kadar da yumsak yanı başımıza gelip oturmuşsa ihtiyarlık, ondan ne kaçmak mümkündür ve ne de onu kaçırmak. Soluk teniyle, sararmış yapraklarıyla, ümitsiz bakışlarıyla, ak saçlarıyla yanı başımıza dikilmiş bir uğursuz mudur ihtiyarlık?

Kur’ân ayetlerine baktığımızda ilk paragrafta ihtiyarlık hakkında çizilen kara tablonun aksine tasvirlerin yer aldığını görürüz. Âyetlere göre ihtiyarlık, Allah’a münacatta bulunurken rahmeti kendine celbetmek için bir şefaattir.¹ Ahiret seferine hazırlanmak üzere uyarıda bulunan bir uyarıcıdır.² *Bilgelik,*

¹ Hz. Zekeriyâ Cenâb-ı Hakk’a münacatta bulunurken ihtiyarlığından bahisle şöyle demiştir:

فَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَمَا أَكُنُّ بِدُعَاؤِكَ رَبِّ شَقِيًّا Şöyle demişti: "Rabbim! Gerçekten kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı. Rabbim! Sana yalvarmakla şimdiye kadar bedbaht olup bir şeyden mahrum kalmadım. Meryem, 19/4.

² İbn Kesîr'e göre İbn Abbâs, İkrime, Ebû Ca'fer, Katâde ve Süfyân b. Uyeyne; أَوَلَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَحَاءَكُمُ التَّكْوِيْرُ Size düşüncecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Size uyarıcı da gelmedi mi? (el-Fâtır, 35/37) ayetindeki “uyarıcı”nın ihtiyarlık olduğunu ifade etmişlerdir.

tecrübe ve saygınlık gibi meziyetleri beraberinde getiren bereketli bir dönemdir.³ Evlatların ebeveynlerine hürmet ve vefa duyguları içinde kol kanat germelerine emir buyurulan muhterem bir yaş aralığıdır.⁴

Hadislere bakıldığında ise ihtiyarlar; ikrama⁵ ve hürmete layık,⁶ bela ve afetlerin def edilme sebebi; rızık⁷, sevap⁸ ve bereket vesilesi⁹ kimselerdir. Hatta saygıyı hak etme bakımından ihtiyarların Müslüman olmaları da şart değildir. Hz. Peygamber, inançsız dahi olsalar yaşlarına hürmeten ihtiyarlara saygılı olmayı tavsiye etmiştir.¹⁰ Hatta bu konuda varid olan hadisler müstakil bir çalışmayı tatmin edecek kemiyettir.¹¹ O halde inkârcı ve fâsık dahi olsa ihtiyara hürmet ve merhamete vesile olan “yaşlılık” görüldüğü gibi “kötü” değil, bilakis haddizatında müspet manaları ihtiva ettiği söylenebilir.

Bir rivayete göre Hz. Peygamber (a.s.m.) yaşlılıktan dolayı ağaran tüy ve saçların koparılmasını “*O müminin nurudur.*” diyerek yasaklamıştır. “*Kim İslam üzere olduğu halde bir saçı ağarırsa Allah onunla bir derece yükseltir ve kendisine*

İbn Kesir, *Tefsîru İbn Kesîr*, thk. Sâmî b. Muhammed Selâme, (Riyâd: Dâru Taybe li'n-neşr ve't-tevzi', 1999), 6/556.

³ Sevgi Tütün, Kur'an'da kimi yerde ihtiyarlık anlamında “şeyh” kelimesini kullanmasının bilgelik, tecrübe ve saygınlık anlamı içerdiğine binaen olduğu değerlendirmesinde bulunmaktadır. Kanaatimizce bu değerlendirme isabetlidir. İlgili yorum için bk. Sevgi Tütün, “Kur'an'da Erzeli'l-umur ve Yaşlılık Üzerine Bir Değerlendirme”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 20/2 (Aralık 2016), 314. (299-328)

⁴ *إِنَّمَا يَبْتَغُونَ عِنْدَكَ الْكِبَرَ إِحْدَاهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لِمَا آفَى* Eğer ikisinden biri veya her ikisi, senin yanında iken ihtiyarlayacak olursa, onlara karşı “Öf” bile demeyesin.” (İsra, 17/23)

⁵ İbn Mace, “Edeb”, 19.

⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3:160, 6: 349-350.

⁷ Kamil Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1975), 8/328.

⁸ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 110.

⁹ Münâvî, Muhammed Abdurrauf, *Feyzu'l-Kadîr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 3/267.

¹⁰ Esmâ Bintu Ebî Bekr şöyle demiştir: Henüz müşrik olan annem yanına geldi. Ona nasıl davranmam gerekeceği hususunda Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam)'den sorarak: 'Annem yanuma geldi, benimle (görüşüp konuşmak) arzu ediyor, anneme iyi davranayım mı?' dedim. Rahmet peygamberi (a.s.m.) şöyle buyurdu: *Evet, ona gereken hürmeti göster.* Buhari, *Hibe*, 28; *Edeb*, 8; Müslim, *Zekât*, 50, Ebû Dâvûd, *Zekât*, 34.

¹¹ Saffet Sancaklı, “Hadislerde “Yaşlılık Olgusunun” Değerlendirilişi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (Haziran 2006), 49-71.

bir sevap yazılır.” buyurmuştur.¹² Hz. İbrahim, (a.s.) yaş kemale gelince ağaran saçlarını görür ve Allah’a sorar: *Rabbim bu nedir?* Allah şöyle cevap verir: *Bu vakardır.* Hz. İbrahim de buna karşılık *“Allahum benim vakarımı artır”* diyerek niyazda bulunur.¹³

Arap edebiyatı kaynakları üzerinde yaptığımız tarama ise bize, ihtiyarlık konulu zengin bir literatür sunmaktadır.¹⁴ Ağırıklı olarak zühd konulu şiirlerde fânîlik vurgusunu etkili kılmak ve muhatabı ikna gücünü artırmak maksadıyla bilhassa öneme mazhardır. Ancak ihtiyarlığın sadece zühd temalı şiirlerde ele alındığını ifade etmek isabetli değildir. Kimi şairler de ihtiyarlık yıllarına hayatın acı bir gerçeği ve lezzetli gençlik yıllarından sonra gelen sevimsiz bir surette vasfetmişlerdir. Bu çalışmada yaşlılığın Arap edebi zevki açısından nasıl algılandığı ve yansıtıldığı incelenecektir.

1. Saçlardaki Beyazlık

İhtiyarlığın alameti olan tüylerin ve saçların beyazlaması birçok şaire ilham kaynağı olmuştur. Aslına bakılırsa siyah, olumsuz ve beyaz ise hoşagiden olumlu manalara kinayedir. Kara gün, kara baht, karamsar, kara bulut vb. ifadelerde olduğu gibi “kara” oluş, çoğunlukla olumsuz şeylere sıfat olmaktadır. Diğer taraftan ak akçe, ak kaşık, beyaz yüz gibi ifadelerde görüldüğü şekliyle beyaz/ak oluş işe müspet anlamlar için kullanılmaktadır. Olağan görülen şeyleri sıra dışı ayrıntılarla ilgi çekici hale getirmeye çalışan edebi üslup, herkesin başına gelebilecek beyaz saç/saç ağarması olgusunu hayret ve hayranlık verecek bir surete çevirmektedir. Bunun Arap edebiyatında örneklerine sıklıkla rastlamak mümkündür.

Fıkıh otoritesi olarak bilinen fakat şairliği de güçlü olan Muhammed b. İdris eş-Şâfiî (öl. 204/820) bir şiirinde ak saçları şu şekilde tasvir etmiştir:

أيا بومةً قد عَشِشْتُ فوقَ هامتي على الرِّغمِ مني حينَ طارَ عُرايها
رَأيتُ خرابَ العُمُرِ مني فَزُرْتَنِي ومأواك من كلِّ الديارِ خرابها

¹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11: 529.

¹³ Malik b. Enes, *Muwatta*, 2:94.

¹⁴ Konu hakkında kapsamlı bir çalışma için bk. Kemal Tuzcu, *Klasik Arap Şiirinde Yaşlılık Teması*, (Yüksek Lisans Tezi: Ankara Üniversitesi,1998).

*Kargası uçtuğunda istemediğim halde başımın üstünde yuva yapan ey baykuş!
Ömrümün harap olduğunu gördün de beni ziyaret ettin. Her memlekette senin
konağın harabelerdir.¹⁵*

Şairin iki dizede gayet veciz bir şekilde beyan ettiği hakikat gerçekten de ilgi çekicidir. Kişinin bedeni gençliğinde sapasağlam, görkemli bir konağa benzemekte ise de yaşlandığında artık virane bir harabeye dönmektedir. Terk edilmiş değersiz yapıların çatılarına konan beyaz renkli baykuş, kişinin yaşlandığında kafasındaki ak saçlara kinaye edilmiştir. Siyah karga ise gençlikteki siyah saçlardır. Kişinin gençlik ve dinçlik yıllarında muhteşem bir köşke benzeyen bedeninde tüyler siyah karga gibi iken yaşlılığında kafada beliren ak saçlar baykuş gibidir. Karga uçup gitmiş harabeye baykuş yani ak saçlar konmuştur. İnsan yaşlandığında bedeni harabeye döndüğü için artık ihtiyarlık baykuşu gibi olan ak saçlar başına konmuştur.

Yaşlılık alameti olarak beliren ak saçlar kimi şaire göre de hayra alamettir. Hiciv içerikli şiirleriyle tanınan İbnu'r-Rûmî (öl. 283/896) saçların beyazlaşmasını hüsn-ü ta'lîl sanatı ile şöyle anlatmıştır:

قد يشيبُ الفتي، وليس عجيباً أن يرى النَّورُ في القضيْبِ الرَّطِيبِ

Kişinin saçı ağarabilir. Nitekim yaş dalda çiçek açması şaşılacak bir şeydir.¹⁶

Görüldüğü gibi şair saçın ağarmasını kişinin çiçek açmış ve meyve verecek olgunluğa ulaşmış kişiyi kinaye etmektedir. Gayet manidar bu zımnî teşbihe göre saçları ağarmış kişi düşüncelerinden ve hayat tecrübesinden istifade edilecek kemale ulaşmıştır. Eğer kuru bir dal gibi olsaydı insan hiç çiçek de açmayacaktı. O halde baştaki beyazlık tecrübe ve değerli düşünceye alamet olmuştur.

2. Alay Konusu Olarak İhtiyarlık

¹⁵ Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *Divânu'l-İmâmi's-Şâfiî*, yh. Muhammed İbrâhîm Selîm (Kahire: Mektebetu İbn Sînâ, ts.), 16.

¹⁶ Ebû Mansûr es-Seâlebî, *Kitâbu't-temsîl ve'l-muhâdara*, thk. Abdülfettâh Muhammed,(by. ed- Dâru'l-Arabiyye li'l-kitâb, 1983), 384.

Arap edebiyatında yaşlılığı, çoğunlukla ölümün habercisi bilerek ahirete hazırlık vesilesi kılma yönü öne çıkarılmaktadır. Ancak nadiren de olsa zühd şairlerinin aksine ihtiyarlığı alaycı bir dille hafife alan şairler de olmuştur. Bu şairlerden biri de Ebû Bekr el-Hârizmî'dir. (öl. 383/993) Şair zühd erbabının oldukça yoğun bir şekilde dile getirdiği "gençlik gecesinin uykusundan ihtiyarlık sabahıyla uyanmalı" ikazlarına alaycı bir dille cevap vermektedir:

وقالوا أفق من سكرة اللهو والصبا فقد لاح صباح في دجاءك عجيب
فقلت لهم كفوا الملام وأقصروا فإن الكرى عند الصباح يطيب

Dediler ki: Eğlence ve aşkın sarhoşluğundan uyan! Karanlık gecenin artık geldi sabahu.

*Ben de dedim: Bırakın artık kınamayı da susun! Uykuların en tatlısıdır, sabahın uykusu.*¹⁷

Sağlık, dinçlik, neşe ve imkânın kaynağı olan gençliği kovalayarak hayatımızın başköşesine oturup bizleri hastalık, uyuşukluk, keder ve mahrumiyetlere duçar eden yaşlılık zühd şairlerinin en sık işlediği konular arasındadır. Hârizmi yaşlılıktan şikâyette bulunan ihtiyarları yine o alaycı üslubu ile iğnelemektedir:

وآراك تشكو الشيب تظلمه والشيب روع بزره العمر
كاخمر يجلبها الخمار وقد يهجي الخمار ويمدح الخمر¹⁸

Seni ihtiyarlığın sana haksızlık etmesinden şikâyet eder görüyorum.

Ne var ki yaşlılık hayatın ektiği bir korkudur.

Aynı sarhoşluğun celp ettiği içki gibi ki sarhoşluk yerilir; içki övülür.

Temsili teşbîhin güzel bir uygulamasını gördüğümüz bu beyitlerde şair ihtiyarlıktan şikâyet eden kimselerin düştükleri tutarsız hali ortaya koy-

¹⁷ Hârizmî, *Dîvânu Ebî Bekr el-Hârezmî*, thk. Hâmid Sıdkî, (Tahran: Mektebetu neşri't-turâs, 1997), 322.

¹⁸ Hârizmî, *Dîvân*, 346.

mak istemektedir. İnsanlar yaşamayı severler ve hayatın sona yaklaştığının habercisi olan ihtiyarlardan hoşnut olmazlar. Oysaki ihtiyarlık denen şey ömrün beraberinde getirdiği bir olgudur. İnsanoğlunun çelişkili hali de budur ki ömrü ister ancak ömrün getirdiği ihtiyarlardan şikâyet eder. Bu durum tam da içkiyi sevip sarhoşluğu kınayan adamın hali gibidir. Sarhoşluk ancak içkinin getirdiği bir şeydir. Ne var ki kınanan sarhoşluktur, övülen de içki.

3. İhtiyarlığın Zorlukları

Âyetin ifadesiyle ihtiyarlık vakti, أرذل العمر Erzeli'l-'umur'dur. Yani bazı yaşlıların bunama/şuur kaybı gibi zihinsel anlamda sıkıntılar yaşayacağı bir hastalık dönemini ifade etmektedir.¹⁹ Zühd şiiri denince ilk akla gelen Ebu'l-Atâhiye (öl. 210/825), ihtiyarlığın bu meşakkatli halini şu dizeleriyle dile getirmektedir:

كما يعرى من الورق القضب	عريت من الشباب وكان غصنا
فأخبره بما فعل المشيب	فيا ليت الشباب يعود يوما

Çubuğun daldan soyulması gibi bir dal gibi iken gençlikten soyuldum.

Âh keşke gençliğim bir gün geri dönseydi ihtiyarlığın beni ne hale getirdiğini ona haber verecektim.²⁰

Şair oldukça etkileyici bir üslup içerisinde gençlikten sonra gelen ihtiyarlığın halini ve gençliğin gidişini hayalde canlandırmaktadır. Gençlik döneminde insan yemyeşil güzel yapraklarla süslenmiş bir dal gibidir. Yaşlılık vaktinde ise yapraklar kurumuştur. Birinin yaprakları kurumuş bir dalı bir tarafından tutup sıyrarak çektiğinde neler oluyor ise ihtiyarlık vaktinde başa gelen şeyler de ona benzemektedir. Yemyeşil yaprakları ve güzel kokusu ile alımlı olan dal kuruyup yaprakları sıyrıldığında nasıl oluyorsa ihtiyarlık vaktinde de insan da öyledir. Gençlik ve dinçlik gidince güzellik ve zarafet de öyle sıyrılıp gitmiştir. Yerine kurumuş yapraklar gibi solmuş tenler, çökmüş yüzler, kırışıklıklar ve en zoru da bitap düşüren hastalıklar gelmiştir. İlk dizedeki teşbih çok manalara muhtemel bir üslupla söylenmiştir. Zira bir ucundan

¹⁹ Sevgi Tütün, "Kur'an'da Erzeli'l-'umur ve Yaşlılık Üzerine Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 20/2 (Aralık 2016), 324. (299-328)

²⁰ Ebu'l-Atâhiye, *Divânü Ebi'l-Atâhiye*, (Beirut: Dâru Beirut, 1986), 46.

çekilip sıyrılmış kuru bir dal yapraksız nasıl görünüyorsa, kişi de ihtiyarladığında zayıflık ve hastalıklarıyla öyle kuru bir dal haline dönmektedir.

Bir başka şair İbnu'r-Rûmî de erken yaşta çöküp musibet ve dertlere maruz kaldığını epey ilginç bir şekilde tasvir etmektedir. Dert ve tasalara duçar olduğunu dile getirdiği iki yüz on altı beyitlik hemziyye kasidesinde رضع نكلت الشباب بعد emzirdikten sonra kaybettim gençliğimi demektedir.²¹ Şairin bu ifadesine göre kişi, her ne kadar genç de olsa hayatta başına gelen sıkıntıların ağırlığından dolayı emzirilen çocuk gibi olan gençliğini kaybedebilmekte ve evladını kaybetmiş bir anne gibi olabilmektedir.

Klasik Arap edebiyatı kaynaklarında ihtiyarlığın yerildiği şiir ve kelimayı kibar türü sözler koleksiyon haline getirilmiş ve bu konuda müstakil başlıklar açılmıştır. İhtiyarlığın gelişi hastalık ve dermansızlığın habercisi olduğundan dolayı onun kınandığını görürüz. Ebû Mansûr es-Seâlibî (öl. 429/1038) bu sadette açmış olduğu başlıkta onlarca manzum ve mensur sözü bir araya getirmiştir. Burada yer verilen sözlere göre; kişi ihtiyarlığında yeryüzünde ölü yürüyüşüyle hareket eden yarı canlı bir varlığa dönüşür. Ömür bir bütün halinde bir kâseye benzetilirse ihtiyarlık vakti bu kâseden içecek şeyin döküldüğü zaman en sonunda kalan toz toprak gibi suyun tadını ve görüntüsünü bozan şeylerden ibarettir. Kâseden su boşaltıldığında en sonunda çer çöp kaldığı gibi ömrün de sonu o kâsenin dibi gibi sevimsiz ve hayatın tadını kaçıran şeylerle doludur. İhtiyarlık ölümün habercisi, hastalıkların toplayıcısı, ölümün ikizi ve maskesi, gençlik pınarının çer çöp toplanmış kiri ve ölüm sahiline götüren bir gemi gibidir.²²

İhtiyarlığın sarsıcı olan bir diğer tarafı da onun, nefsin hoşlandığı yüz güzelliği, tazelik ve parlaklık gibi gençliğe ait sıfatları çekip almasıdır. Endülüslü şair İbn Zehr el-Hafid (öl. 596/1200) günün birinde aynaya baktığında yüzünden gençliğin parlaklığının çekilip yerine ihtiyarlık alametlerinin oturup yerleştiğini görünce sarsılmış ve duygularını gayet içtenlikle şu şekilde dile getirmiştir:

²¹ İbnu'r-Rûmî, *Divânu İbni'r-Rûmî*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002), 43.

²² Ebû Mansûr es-Seâlebî, *Kitâbu't-temsîl ve'l-muhâdara*, thk. Abdülfettâh Muhammed,(by. ed- Dâru'l-Arabiyye li'l-kitâb, 1983), 387.

مَتَى تَرَحَّلُ عَنْ هَذَا الْمَكَانِ مَتَى	فَقُلْتُ أَيْنَ الَّذِي مَثَوَاهُ كَانَ هُنَا
قَدْ كَانَ ذَاكَ وَهَذَا بَعْدَ ذَاكَ أَتَى	فَاسْتَجَهَلْتَنِي وَقَالَتْ لِي وَمَا نَطَقْتَ
أَمَا تَرَى الْعُشْبَ يَفْنِي بَعْدَمَا نَبَتَا	هَوْنٌ عَلَيْكَ فَهَذَا لَا بَقَاءَ لَهُ
صَارَ الْعَوَانِي يَقْلُنَ يَوْمَ يَا أَبْنَا	كَانَ الْعَوَانِي يَقْلُنَ يَا أُخِي فَقَدْ

Parlak bir halde iken aynaya baktım; gözlerim gördüğüne inanamadı.

Daha önce hiç de tanımadığım bir ihtiyar gördüm; daha önce ben orada bir delikanlı tanırıdım.

Dedim: Konağı burası olan o genç nerede? Buradan ne zaman ayrılıp da gitti? Hangi vakit?

Beni tanıımıyormuş gibi yaptı ve telaffuz etmeden şöyle dedi: O bu idi; bundan sonra o geldi.

Tasalanma! Bu da bâkî değil. Görmez misin ki ot da yerden bitince neticede kuruyup gidiyor.

Bana güzel kızlar düne kadar kardeşim derdi. Ama bugün o kızlar bana "baba" diyorlar.²³

Şiirin son dizesinde şair, gençliğin zevklerine âşık ve ihtiyarlıktan ürken insan fıtratını oldukça içten bir dille gözler önüne sermiştir. İhtiyarlığa ayak basılan ve Anadolu tabiriyle kırka merdiven dayanıldığı ilk yıllarda orta yaş ilerisi kimseleri belki de en çok sarsan çevresindekilerin kendilerine yaşlı olarak davranmalarındır. Parkta oynayan çocukların sokağa kaçan topu oradan geçen kırklı yaşlarda birisinden "Amca topu atar mısınız?" sözü o kişiyi rahatsız edici olabilir. Henüz yaşlılığa hazır olmayan ve halen halet-i ruhiyesi genç olan kimseler açısından "amca, dayı," hitapları kişinin donup kalmasına neden olabilir. Hatta şair görüldüğü gibi duygularını daha da cesur bir şekilde

²³ Bâkır Cevâd Muhammed ez-Zucâci, "İbn Zehr el-Hafid: Dirâse fenniye li-şî'rîhi", *Kulliyetu'l-âdâb, Câmiatu Ehli'l-Beyt* 6, 269. Erişim, 26 Aralık 2019, <https://abu.edu.iq/sites/default/files/jurnals/abu/6/6-13.pdf>

de dile getirmekte ve genç kızlar tarafından ihtiyar görülmenin acısını ifade etmektedir. Daha düne kadar çevresindeki genç kızlar tarafından ilgi ve beğeni ile teveccüh gördüğünü düşünen bir erkeğin daha sonra kızlar tarafından “amca”, “dayı” şeklinde çağrılması derinden sarsıntı verebilir. Şair yaşlılığı henüz tam kabullenememiş kırklı yaşlardaki kimselerin duygularını bu şekilde gözler önüne sermektedir.

4. İkaz Edici Özelliği İle İhtiyarlık

Arap şairleri âyet ve hadislerin ikaz ve irşad edici yönünden ilham alarak yaşlılık olgusunu insanı kibir ve gurur gayyasından kurtarmak maksatlı ele almışlardır. Bu şairlerin başında yine zühd şairi Ebu'l-Atâhiye gelmektedir. Şair kişinin gençliğine güvenerek gurura kapılmasına hayret ettiğini şu dizeleleriyle dile getirmektedir:

أرى المرء تعجبه نفسه فأعجب والأمر عندي عجيب
وما هو إلا على نقصه فيوما يشيب ويوما يشيب

Kişinin kendisini beğendiğini görüyorum; hayret ederim, bence hayret verici bir şey.

İnsan ancak noksanîyet üzeredir; günden güne yaşlanır; yaşlanır da yaşlanır.²⁴

Görüldüğü gibi şair insanın kendisini beğenmesine şaşkınlık duymaktadır. Kendisini mükemmel gören ve mükemmelliğinden dolayı da kabarmış enaniyeti ile gururlanan insanoğlu günden güne yaşlanmakta ve ömründen bir şeyler eksilmektedir. İhtiyarlık bu açıdan bakıldığında eksiltlen bir şeydir. Günden güne ölüm tarafına doğru yürüyen insanın varlığından her yeni bir gün bir şeyler kemirip koparmakta ve adeta varlığını eritmektedir. Her gün azalan ve eksilen varlığı ile insanın kendisini beğenmesi ve mükemmel görmesi şairin de belirttiği gibi şaşkınlık verecek bir şeydir.

İhtiyarlığın gafletle geçen bir gençliğin sarhoşluğundan uyandırıcı yönü pek çok şair tarafından dile getirilmiştir. Bu şairlerin içerisinde belki de en meşhuru Ebû Nuvâs'tır. (öl. 198/813) Zevk ü safa ve eğlence ile gençliğini geçirdiği söylenen Ebû Nuvâs ihtiyarlığın başlangıcı ile beraber keskin bir

²⁴ Ebu'l-Atâhiye, *Dîvânü Ebi'l-Atâhiye*, 50.

dönüş yapmıştır.²⁵ Şair bahsettiğimiz bu keskin dönüş ile ihtiyarlık arasındaki münasebeti şu şekilde dile getirmektedir:

انقضت شرني فعمت الملاهي ورمى الشيب مفرقي بالدواهي

*Gençliğin heyecanı bitti, terk ettim eğlenceyi; ihtiyarlık ta başımın üstüne belaları attı.*²⁶

Ebû Nuvâs'ınki kadar olmasa da ihtiyarlığın gaflet uykusundan uyandırıcı yönü diğer bir meşhur Arap şairi olan Ebû Temmâm'ın (öl. 231/846) dilinden de dökülmektedir:

وعيني قد نامت بليل شيبتي فما انتهت إلا لصبح مشيب

*Geceye benzeyen gençliğim zamanında gözlerim uyumuş idi. Ancak ihtiyarlık sabahıyla uyandım.*²⁷

Benzer keskin dönüş ifadelerinin Abbasi şairlerinden İbnu'r-Rûmî'de de görmek mümkündür. İlk şiirlerinde eğlence ve hicve düşkün olduğu anlaşılan şairimiz yaşlılığın getirdiği şiddetli intibah vesilesiyle hakikati bulmuş bir veli edasıyla şöyle seslenmektedir:

وقلت مُسَلِّماً للشيب أهلاً بمادي المخطئين إلى الصواب
ألست مُبَشِّرِي فِي كُلِّ يَوْمٍ بوشكِ تَرَحُّلِي إِتْرَ الشَّبَابِ
لقد بَشَّرْتَنِي بِلِحَاقِ مَاضٍ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ بَرْدِ الشَّرَابِ

İhtiyarlığa hoş geldin diyerek selamlıyorum; sen günahkârları doğruya ulaştıransın

Sen her gün gençlikten sonra buralardan gideceğimizi müjdeleyen değil misin?

*Sen benim geçmişte kaybettiklerime kavuşacağımı müjdeledin ki bu gençliğin serinliğinden bana daha sevimlidir.*²⁸

²⁵ Ebû Nuvâs bu yönüyle Ebû'l-Atâhiye'ye benzemektedir. Bu tür şairlere mühtedi şairler gözüyle bakılabilir. Hatta bu tür mühtedi şairlere Mahmûd Verrâk da eklenerek müstakil bir çalışmanın konusunu teşkil edilebilir.

²⁶ Ebû Nuvâs, *Dîvânü Ebî Nuvâs*, 720.

²⁷ Ebu'l-Hasen Ali b. Bessâm eş-Şenterîni, *ez-Zahîratu fi mehâsini ehli'l-cezîra*, thk. İhsân Abbâs, (Beyrut: Dâru'-sekâfe, 1997), 1/823.

Şair uzun kabul edebileceğimiz bu kasidesinde ihtiyarlığa girip gençlik sarhoşluğundan kurtulduğunu sevinçle ifade etmektedir. Aynı şekilde kendisini terk edip giden gençliğe karşı da sitemli seslenişlerini vardır.

5. Yaşlılıkta Dünyevi İşlere Devam Etmek

Bazı şairler de insanın yaşlandığı halde ahirete çalışmayı artırmak yerine hala dünyevi işler peşinde koşmasını kınayıcı şiirler söylemiştir. Abbasi dönemi şairlerinden Mahmûd Verrâk (öl. 240/855) bunlardan birisidir. Aşağıdaki dizelerinde bu şaşkınlığını dile getirmektedir:

يا عامر الدنيا على شبيهه

فيك أعاجيب لمن يعجب

ما عذر من يعمر بنيانه

وعمره مستهدم يخرب

Ey yaşlandığı halde dünyayı imar eden!

Sen de şaşacak kimse için nice tuhaf şeyler vardır.

*Ömrü tükenip harap olurken, kişinin dünyayı imar etmesinin özrü var mıdır?*²⁹

Şair bu dizelerinde hayatın son merhalesi olan ihtiyarlık vaktinde kişinin aynı hırs ve heyecanla dünyanın imarı peşinde koşmasını kınamaktadır. Hakikaten de yaşlılıkla birlikte Allah kuluna ahiretin yakınlığını hatırlatmak için alametler göndermektedir. Hastalıklar artmakta, dostlar vefat edip ayrılmakta, bedende tüyler ve saçlar ağarmaktadır ve gençlik zamanındaki istek ve arzular ateşini dindirmektedir. Tüm bunlar rahmet eseri olarak kişiyi ahirete sevk edici yahut ahiretini kazanmasına yardım edici şeylerdir. Hâlbuki kişi hala bu alametlere kulak asmayıp yine de aralıksız dünyaya aynı hız ile çalışmaya devam ediyorsa bu şaire göre şaşılacak bir şeydir. Zaten harap olacağı muhakkak olan dünya için bu denli hırs ile sarılmanın anlamsızlığına Ebu'l-Atâhiye de işaret etmiştir:

²⁸ İbnu'r-Rûmî, *Divânu İbni'r-Rûmî*, 1/167.

²⁹ Mahmûd Verrâk, *Divânu Mâhmûd Verrâk şâiru'l-hikmeti ve'l-meo'izah*. thk: Velid Gasâb, 73.

بيني الخراب وإنما بيني الخراب ليخربا

İnsan harabe inşa etmektedir. Ancak harap olacak bir harabe...³⁰

Diğer bir zühd şairi olan Ebû İshâk el-İlbîrî (öl. 459/1067) ise yaşı altmışı bulmuş kimselerin hala kendilerini gaflet verici işlerle oyalıyor olmalarını kınamaktadır. Altmış yaşına varınca artık ölüm oku yaya yerleştirmiş ve sonuna kadar atmak üzere yayı germiştir. Böyle bir halde olan insan nasıl dünya lezzetleri ile kendisini avutabilir?

كيف يلتذ بالحياة لبيب فوقت نحوه المنية أسهم

Ölüm kendisine doğru oklarını çekmiş olan akıl sahibi nasıl hayattan lezzet alabilir?³¹

İlbîrî'nin bir başka kasidesinde kendini dünyevi lezzetlerden kurtaramayan gaflet içindeki yaşlılara hitaben söylediği şu dizesi hoş bir teşbihi üslup içerisindedir:

إن الذنوب بتوبة تمحي كما يمحو سجد السهو غفلة من سها

Sehiv secdesinin namazda yanılanın hatasını sildiği gibi ettiğin tövbe senin tüm günahlarını siler.³²

Fıkha göre namazdaki tüm sehivler için namazın en sonunda yapılacak tek bir sehiv secdesi yeterlidir. Şair kişinin ihtiyarlık zamanında yaptığı tövbeyi namazın sonundaki sehiv secdesine benzetmektedir. Eğer kişi ihtiyarlığında da bu tövbeyi ihmal ederse artık özrü kalmayacak ve ebediyen kendisini mahcubiyet içinde bırakacak günahları ile yoluna devam edecektir.

Sonuç

Her sonun bir başlangıcı olduğu gibi ölüm denilen dünyevi sonun başlangıcı da ihtiyarlık olsa gerektir. Ancak şu var ki ihtiyarlık aynı zamanda ebedi bir başlangıcın da habercisi ve mukaddimesidir. Kişinin hayata bakışı ve ebedi bir varlığa inancına göre keyfiyeti değişen "ihtiyarlık" olgusunun

³⁰ Ebu'l-Atâhiye, *Dîvânu Ebi'l-Atâhiye*, 58.

³¹ Ebû İshâk el-İlbîrî, *Dîvânu Ebi İshâk el-İlbîrî*, thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, (Beyrût: Dâru'l-fikri'l-muâsır, 1991), 57.

³² el-İlbîrî, *Dîvânu Ebi İshâk el-İlbîrî*, 55.

Arap edebiyatındaki yansımalarını ortaya koymak bu makalenin amacı idi. Konu çerçevesinde birikmiş tüm edebi malzemeyi bir araya getirip bir sonuç çıkarmak bir makale açısından tabii ki mümkün değildi. Fakat Müslüman Arap edebiyatçıların ihtiyarlık olgusunu edebi yönden nasıl algıladıklarını genel olarak başlıklandırmak ve bu başlıklar altında belli başlı şairlerin şiirlerinden bir seçki oluşturmak hedefimizdi. Bu çalışmada bu mütevazı hedefin bir nebze olsun yakalandığını söyleyebiliriz. Çalışmanın ölçeği çerçevesinde gördüğümüz kadarıyla Arap şairlerinin ihtiyarlık karşısındaki tavırları onların inançlarına göre değişkenlik arz etmektedir. Kimine göre ihtiyarlık, gençlik sarhoşluğundan ayıltıcı bir hidayet rehberidir. Saçlara düşen beyazlar birer müjdecidir. Diğer bir kısım şairlere göre ise yaşlılık nefsi lezzetler ve dünyevi eğlencelerin sonunun yaklaşmasını haber verdiği için acı verici ve sarsıcıdır. Onun bu can sıkıcı yönünü kimisi kabullenmiş ve kedere boğulmuş kimisi de gerçekleri görmezden gelerek ihtiyarlığı alaya almıştır.

Kaynakça

- Ebû Nuvâs, el-Hasen b. Hâni' b. Abdilevvel el-Hakemî. *Dîvânu Ebî Nuvâs bi rivâyeti's-Sûlî*. thk. Behcet Abdulgafûr el-Hadîsî. Abudabi: Dâru'l-kutubi'l-vataniyye, 2010.
- Ebu'l-Atâhiye, Ebû İshâk İsmâil b. el-Kâsım b. Süveyd. *Dîvânu Ebi'l-Atâhiye*. Beyrut: Dâru Beyrut, 1986.
- Hârizmî, Ebû Bekr. *Dîvânu Ebî Bekr el-Hârezmî*. thk. Hâmid Sıdkî. Tahran: Mektebetu neşri't-turâs, 1997.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmâil. *Tefsîru İbn Kesîr*. thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. Riyâd: Dâru Taybe li'n-neşr ve't-tevzî', 1999.
- İbnu'r-Rûmî, Ebû'l-Hasen Alî b. el-Abbâs b. Cüreyc el-Bağdâdî. *Dîvânu İbni'r-Rûmî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ilmîyye, 2002.
- İlbîrî, Ebû İshâk. *Dîvânu Ebî İshâk el-İlbîrî*. thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye. Beyrût: Dâru'l-fikri'l-muâsır, 1991.
- Miras, Kamil. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1975.
- Münâvî, Muhammed Abdurrauf. *Feyzu'l-Kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996..

- Sancaklı, Saffet. “Hadislerde “Yaşlılık Olgusunun” Değerlendirilişi”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (Haziran 2006): 49-71.
- Seâlibî, Ebû Mansûr. *Kitâbu't-temsîl ve'l-muhâdara*. thk. Abdülfettâh Muhammed. by. ed-Dâru'l-Arabiyye li'l-kitâb, 1983.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *Dîvânu'l-İmâmi's-Şâfiî*, yh. Muhammed İbrâhîm Selîm. Kahire: Mektebetu İbn Sînâ, ts.
- Şenterînî, Ebu'l-Hasen Ali b. Bessâm. *ez-Zahîratu fî mehâsini ehli'l-cezîra*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru'-sekâfe, 1997.
- Tuzcu, Kemal. *Klasik Arap Şiirinde Yaşlılık Teması*. Yüksek Lisans Tezi: Ankara Üniversitesi, 1998.
- Tütün, Sevgi. “Kur'an'da Erzeli'l-umur ve Yaşlılık Üzerine Bir Değerlendirme”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 20/2 (Aralık 2016): 299-328.
- Verrâk, Mahmûd. *Divânu Mâhmûd Verrâk şâiru'l-hikmeti ve'l-meo'izah*. thk: Velîd Gasâb.
- Zucâcî, Bâkır Cevâd Muhammed. “İbn Zehr el-Hafîd: Dirâse fenniye li-şî'rihi”. *Kulliyetu'l-âdâb, Câmiatu Ehli'l-Beyt* 6, 269. Erişim, 26 Aralık 2019, <https://abu.edu.iq/sites/default/files/journals/abu/6/6-13.pdf>